

УДК 343.985

Оксана Пчеліна,*канд. юрид. наук, доцент,
доцент кафедри криміналістики та судової експертології
Харківського національного університету внутрішніх справ*

ТАКТИЧНІ ОПЕРАЦІЇ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті аналізуються наукові підходи до виділення типових тактичних операцій для окремих видів злочинів у сфері службової діяльності. Вказується на зв'язок між тактичними завданнями розслідування та засобами їх вирішення. Наводяться тактичні операції, характерні для розслідування злочинів у сфері службової діяльності.

Ключові слова: тактичні операції, злочини у сфері службової діяльності, тактичні завдання.

Постановка проблеми. Залежно від складності криміналістичної ситуації тактичні засоби впливу на останні варіюються. В окремих випадках можна обійтися проведенням окремих заходів, ба навіть тактичних прийомів, а в інших – слід звертатися до тактичних операцій. У зв'язку із цим особливої актуальності набуває питання про визначення сутності, змісту та особливостей проведення тактичних операцій у межах досудового розслідування злочинів у сфері службової діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття, види, етапи та значення тактичних операцій під час розслідування злочинів часто досліджувалися в працях П.Д. Біленчука, А.Ф. Волобуєва, А.В. Дулова, В.А. Журавля, Р.Л. Степанюка, В.М. Шевчука, В.Ю. Шепітька, В.І. Шиканова та інших. Разом із тим багато питань залишилися невирішеними. Зокрема, щодо тактичних операцій під час розслідування злочинів у сфері службової діяльності, то вони розроблялися для окремих злочинів, що входять до групи службових. При цьому не наводилися тактичні операції для розслідування злочинів у сфері службової діяльності як елементу групової криміналістичної методики.

Наприклад, Я.Є. Мишков та О.В. Приходько наводять перелік і зміст тактичних операцій, які вони пропонують застосовувати під час розслідування хабарництва [1, с. 122–124; 2, с. 188–192]; С.С. Чернявський виділяє тактичні операції, притаманні для розслідування фінансових шахрайств [3, с. 352–355]; Р.Л. Степанюк виділяє типові тактичні операції, які можуть бути деталізовані в методиках розслідування різних рівнів, у справах про злочини, вчинені у бюджетній сфері України [4, с. 198–204]; В.В. Кікінчук наводить перелік і роз'яснення тактичних операцій, які проводяться під час досудового розслідування злочинів, пов'язаних з використанням бюджетних коштів в агрокомплексі [5, с. 118–125]; О.І. Ромців виділила найбільш ефективні тактичні операції у межах подолання протидії розслідуванню злочинів у сфері службової діяльності [6, с. 151–153] тощо.

Вищезазначене дає змогу акцентувати увагу на відсутності розробок типових тактичних

операцій для злочинів у сфері службової діяльності як групи злочинів. Натомість можна зустріти формування типових тактичних операцій для окремих видів злочинів у сфері службової діяльності – привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем; шахрайства; зловживання владою або службовим становищем; отримання неправомірної вигоди; незаконного збагачення тощо. Разом із тим, питання про типові тактичні операції під час розслідування вказаних злочинів висвітлювалися згідно з положеннями нині нечинного кримінально-процесуального законодавства [7, с. 192–194]. З урахуванням наведеного ставимо перед собою наступне наукове завдання – виділити тактичні операції, притаманні розслідуванню злочинів у сфері службової діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під час розслідування злочинів у сфері службової діяльності слідчий повинен усвідомлювати, що вказані злочини часто вчиняються у співучасті й сукупно. Більше того, злочинці нерідко вживають заходів, націлених на протидію виявленню й розслідуванню вказаної категорії злочинів. Слідчий повинен організувати процес розслідування таким чином, щоб в найкоротші строки виявити всі епізоди злочинної діяльності, всіх співучасників, встановити розмір завданих збитків, забезпечити їх відшкодування, не допустити протидії, а в разі вжиття заходів, спрямованих на перешкодження кримінальному провадженню, – подолати їх. Тобто назване є нічим іншим, як проміжними тактичними завданнями на шляху встановлення об'єктивної істини по справі. Причому ці завдання потребують комплексного вирішення, оскільки поодинокі заходи не дадуть очікуваного результату. Зокрема, для розслідування злочинів у сфері службової діяльності характерними типовими тактичними операціями є «Встановлення статусу суб'єкта злочину», «Виявлення епізодів», «Встановлення очевидців», «Пошук і збереження документів», «Встановлення співучасників», «Встановлення корумпованих зв'язків», «Подолання протидії», «Пошук майна», «Розшук злочинця», «Затримання злочинця» та інші.

Для розслідування злочинів у сфері службової діяльності важливим тактичним завданням є з'ясування наявності в особи злочинця статусу службової особи або факту присвоєння цієї особою владних повноважень чи звання службової особи. Причому не варто обмежуватися виключно збором доказів, які б підтверджували наявність згаданого статусу, а потрібно доказати обумовленість способів вчинення злочинів у сфері службової діяльності статусом особи злочинця, обсягом його повноважень і авторитетом його звання (посади), а також факт використання особою згодою службового становища під час учинення згаданих злочинів. Для вирішення названого тактичного завдання рекомендується застосовувати під час розслідування злочинів у сфері службової діяльності таку тактичну операцію, як «Встановлення статусу суб'єкта злочину». Ця тактична операція є системою слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових, організаційних та інших заходів, спрямованих на збір усіх доказів у кримінальному провадженні, котрі б вказували на наявність в особи злочинця статусу службової особи (або факт присвоєння особою владних повноважень чи звання службової особи) та їх використання під час вчинення злочинів у сфері службової діяльності.

Згадана тактична операція полягає насамперед у проведенні заходів, спрямованих на пошук і витребування документів про призначення особи на посаду та обсяг її повноважень, установчої та статутної документації, ознайомлення з ними та їх дослідження; отримання свідчень від особи злочинця, підлеглих та інших працівників, обізнаних осіб, очевидців і потерпілих. Мова йде про комплекс заходів пошукового та дослідницького характеру, а саме: отримання тимчасового доступу до документів або тимчасове вилучення документів; проведення обшуку (групи обшуків); зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж; зняття інформації з електронних інформаційних систем без відома її власника, володільця або утримувача; огляд документів, призначення технічних експертиз документів, комп'ютерно-технічних, почеркознавчих та інших експертиз; проведення зустрічних перевірок; допити свідків, підозрюваного, потерпілого тощо.

Оскільки злочини у сфері службової діяльності часто вчиняються в сукупності, у тому числі їм притаманні відповідні технології злочинної діяльності, а також вони характеризуються повторюваністю, то перед слідчим стоїть завдання виявити всі епізоди злочинної діяльності особи злочинця. Причому необхідно не просто виявляти факти вчинення конкретною особою злочинних проявів, а й звертати увагу на спільність їх задуму. Адже злочинна технологія у сфері службової діяльності має місце тільки за комплексного характеру такої діяльності, тобто взаємопов'язаності та взаємообумовленості основного та додаткових злочинів, об'єднаних єдиним злочинним наміром. Як відомо, процедура досудового розслідування технології злочинної діяльності та просто су-

купності злочинів відрізняється. Тому тактична операція «Виявлення епізодів» полягає у проведенні комплексу слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових, організаційних та інших заходів, спрямованих на вирішення тактичного завдання з виявлення всіх епізодів злочинної діяльності конкретної особи та з'ясування їх взаємозалежностей. Реалізується згадана тактична операція в залежності від етапу розслідування та криміналістичної ситуації шляхом проведення таких заходів:

- оперативна перевірка підозрюваного на причетність до вчинення інших злочинів, у тому числі у сфері службової діяльності;
- здійснення перевірки за Інтегрованими інформаційно-пошуковими системами Національної поліції України, Єдиними та Державними реєстрами, іншими пошуковими системами в електронних мережах загального користування з метою отримання довідково-аналітичної та оперативно-пошукової інформації, у тому числі про аналогічні нерозкриті злочини;
- отримання консультаційної допомоги від фахівців;
- вилучення документації, пов'язаної зі службовою діяльністю підозрюваного, шляхом проведення відповідних обшуків, тимчасового вилучення чи отримання тимчасового доступу до неї;
- огляд вилученої документації, аналіз її змісту та виявлення слідів імовірної фальсифікації;
- призначення технічних і почеркознавчих експертиз документів;
- проведення ревізій, зустрічних та інших перевірок;
- огляд приміщень, земельних ділянок, споруд, устаткування тощо; отримання зразків для експертизи, за необхідності – негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження;
- призначення судово-економічної, будівельно-технічних та інших судових експертиз;
- допит підозрюваного та свідків;
- здійснення аудіо-, відеоконтролю особи злочинця та місця;
- зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, отримання розшифрування телефонних розмов і проведення їх аналізу;
- зняття інформації з електронних інформаційних систем тощо.

Злочинам у сфері службової діяльності притаманне використання корумпованих зв'язків. Тому з метою правильної кваліфікації злочинів, виявлення всіх причетних до злочину осіб, у тому числі серед можновладців, та недопущення їх впливу на процес розслідування з боку органів досудового розслідування можуть вживатися відповідні комплекси заходів. Мова йде про тактичну операцію «Встановлення корумпованих зв'язків». Для реалізації вказаної операції можуть проводитися оперативно-розшукові заходи, спрямовані на виявлення зв'язків підозрюваного (-их); допити підозрюваного (-их), свідків; вилучення та дослідження службової документації; негласні слідчі (роз-

шукові) дії, спрямовані на виявлення близького оточення злочинця, характер відносин між ними та їхньої причетності до злочинної діяльності та інші заходи.

Не менш важливою за своїм значенням під час розслідування злочинів у сфері службової діяльності є тактична операція «Встановлення очевидців». Указана тактична операція є сукупністю взаємопов'язаних слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових, організаційних та інших заходів, спрямованих на пошук і виявлення всіх імовірних очевидців учинення злочинів у сфері службової діяльності, а також отримання від них свідчень із приводу обставин кримінального правопорушення, що розслідується.

Зокрема, згадана операція може реалізуватися шляхом проведення оперативного пошуку, вжиття розвідувально-пошукових заходів з метою встановлення очевидців злочину, у тому числі з використанням конфіденційного співробітництва; направлення запитів до підрозділів Департаменту інформаційної підтримки та координації поліції «102» Національної поліції України (далі – ДІПКІ «102» НПУ України) щодо перевірки окремих осіб по базах даних оперативно-розшукових, персонально-довідкових та інших інформаційно-аналітичних систем; спостереження за особою, річчю або місцем; допиту свідків, підозрюваного (-их); тощо.

Заради вирішення тактичного завдання, яке полягає в пошуку, виявленні, вилученні, вивченні, дослідженні та збереженні документів, що є речовими доказами в кримінальному провадженні або містять важливу інформацію, у тому числі орієнтовного характеру, під час розслідування злочинів у сфері службової діяльності часто виникає необхідність у проведенні комплексу гласних і негласних процесуальних, оперативно-розшукових, організаційних та інших заходів. Мова йде про проведення тактичної операції «Пошук і збереження документів».

Проведення вказаної тактичної операції полягає в ознайомленні з особливостями функціонування галузі суспільного буття, у якій скоєно злочин у сфері службової діяльності, для чого в окремих випадках варто звертатися за консультаційною допомогою до відповідних фахівців; визначенні переліку документів, які варто знайти, дослідити та зберегти під час кримінального провадження; проведенні допитів свідків, підозрюваного (-их); вжитті заходів забезпечення кримінального провадження – тимчасового вилучення та отримання тимчасового доступу; проведенні обшуків (у тому числі групових) службових приміщень, за місцем проживання, в інших приміщеннях; зняті інформації з електронних інформаційних систем; огляді документів, комп'ютерних систем тощо; обстеженні публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи; спостереженні за особою, річчю або місцем; аудіо-, відеоконтролі особи та/чи місця; призначенні необхідних судових експертиз тощо.

Під час розслідування злочинів у сфері службової діяльності прокурор, слідчий, детектив, оперативний працівник повинні вживати

комплекс заходів, спрямованих на виявлення всіх причетних до вчинення злочину (-ів) осіб і збір доказової інформації, достатньої для їх притягнення до кримінальної відповідальності. З цією метою нерідко потрібно проводити тактичну операцію «Встановлення співучасників». Остання здійснюється в тісній взаємодії органу досудового слідства з оперативними підрозділами. Зокрема, працівники оперативних підрозділів за дорученнями слідчого, вказівками прокурора проводять оперативно-розшукові заходи, спрямовані на пошук і перевірку осіб на причетність до вчиненого злочину; негласні слідчі (розшукові) дії; перевірки за інтегрованими інформаційно-пошуковими системами Національної поліції України, Єдиними та Державними реєстрами, іншими пошуковими системами з метою отримання інформації про причетних до вчинення злочинів у сфері службової діяльності осіб.

Також встановлення співучасників здійснюється шляхом проведення низки допитів підозрюваного (-их), свідків, у тому числі одночасних допитів.

Оскільки злочини у сфері службової діяльності за механізмом учинення є досить складними, їм нерідко притаманний високий рівень організації. Тому часто особі, котра провадить досудове розслідування, приходится стикатися з протидією з боку злочинців та інших зацікавлених осіб. У зв'язку із цим виникає потреба у вирішенні такого тактичного завдання, як своєчасне виявлення проявів протидії розслідуванню та вжиття відповідних заходів для її подолання. З цією метою варто проводити тактичну операцію «Подолання протидії». Зокрема, мова йде про використання технічних засобів фіксації ходу та результатів слідчих (розшукових) дій, щоб унеможливити або зменшити ризики відмови осіб від раніше даних свідчень, звинувачень у порушенні з боку правоохоронців їх прав і свобод.

До того ж необхідно через підрозділи Департаменту комунікацій Національної поліції України, Управління зовнішніх комунікацій Національного антикорупційного бюро України, Управління зв'язків із громадськістю та засобами масової інформації ГПУ тощо забезпечувати постійну співпрацю органів досудового розслідування із засобами масової інформації та громадськістю з метою своєчасного інформування про хід і результати роботи зазначених правоохоронних органів під час розслідування злочинів у сфері службової діяльності, формування позитивного їх іміджу, а також недопущення звинувачень у непрофесіоналізмі, постійних і суцільних порушеннях закону. Адже нерідко оприлюднення неправдивої та такої, що провокує органи досудового розслідування, інформації в засобах масової інформації є одним зі способів протидії розслідуванню злочинів. Тому правоохоронні органи повинні працювати на випередження, забезпечуючи постійну та ефективну взаємодію зі засобами масової інформації та громадськістю.

Також під час здійснення тактичної операції «Подолання протидії» прокурор, слідчий,

детектив можуть прийняти рішення про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, зокрема тимчасове вилучення майна, тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом (як приклад, правом займатися підприємницькою діяльністю), відсторонення від посади, арешт майна, затримання. Окрім того, особа, яка провадить досудове розслідування злочину (злочинів) у сфері службової діяльності, може ініціювати питання про зміну запобіжного заходу на більш суворий.

Оскільки значна частка злочинів у сфері службової діяльності посягає на матеріальні цінності, під час розслідування вказаної категорії кримінальних правопорушень вирішенню підлягає таке тактичне завдання як пошук здобутого злочинним шляхом майна, а також майна, яке може бути використано для забезпечення відшкодування завданих збитків, та вжиття заходів для його збереження. Назване завдання реалізується за допомогою комплексу слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових, організаційних та інших заходів, котрі проводяться в межах тактичної операції «Пошук майна». Зокрема, серед таких заходів слід виділити: допити підозрюваного, свідків; обшуки; проведення оперативно-розшукових заходів, спрямованих на пошук майна здобутого злочинним шляхом, а також майна, що підлягає конфіскації або спеціальній конфіскації; зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж і з електронних інформаційних систем; моніторинг банківських рахунків; перевірка в базах даних пошукових систем; арешт майна та інші.

Тактична операція «Розшук злочинця» застосовується для вирішення тактичного завдання зі встановлення місцезнаходження злочинця, який переховується від органів досудового розслідування та суду. Вказана тактична операція нерідко проводиться спільно з операцією «Затримання злочинця». Адже зазвичай після того, як злочинець знайдений, його слід затримати та доставити до відповідного правоохоронного органу.

Тактична операція «Розшук злочинця» здійснюється за допомогою проведення допитів свідків (родичів і близьких розшукуваного, його друзів і колег); обшуків за місцями проживання чи в інших володіннях розшукуваного або його близького оточення; оперативно-розшукових заходів, спрямованих на встановлення ймовірного місцеперебування розшукуваного; перевірки в базах даних оперативно-розшукових, персонально-довідкових та інших системах; обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи; установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу; спостереження за особою, річчю або місцем тощо.

З приводу тактичної операції «Затримання злочинця» варто вказати, що вона може проводитися в комплексі з тактичною операцією «Розшук злочинця» або самостійно. У першому випадку вона спрямована на вирішення завдання з фізичного захоплення злочинця, котрий переховувався від органів досудового розсліду-

вання та правосуддя. У другому випадку мова йде про затримання особи на гарячому або для забезпечення дієвості кримінального провадження.

Зазначена тактична операція передбачає вжиття насамперед низки організаційних заходів, спрямованих на узгодження та координацію діяльності підрозділів, котрі будуть здійснювати затримання. Насамперед це заходи з визначення відповідального підрозділу, складу групи захоплення, планування її діяльності, забезпечення належного матеріально-технічного оснащення, налагодження взаємодії з іншими підрозділами та правоохоронними органами. Окрім того, вживаються заходи із розвідки з метою з'ясування точного місця перебування злочинця, факту озброєності, наявності співучасників (їх озброєність), сторонніх осіб, транспортних засобів, засобів зв'язку тощо. Також може здійснюватися спостереження за особою, річчю або місцем; аудіо-, відеоконтроль місця та/чи особи; контроль за вчиненням злочину і т. п. Затримання злочинця супроводжується проведенням його особистого обшуку, оглядом місця затримання, місця переховування затриманого, за необхідності його освідуванням.

Висновки

Отже, під час розслідування злочинів у сфері службової діяльності в складних криміналістичних ситуаціях варто проводити комплекс заходів – тактичні операції. Це дозволить забезпечити ефективність розслідування вказаних кримінальних правопорушень і раціоналізувати діяльність особи, котра провадить досудове розслідування. Тому вказаний напрямок дослідження є перспективним і виправданим, оскільки відповідає потребам правоохоронних органів у рекомендаціях з вибору, правильної організації та проведення тактичних операцій під час розслідування злочинів у сфері службової діяльності.

Список використаних джерел:

1. Мишков Я.Є. Методика розслідування хабарництва : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Я.Є. Мишков ; Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2005. – 179 с.
2. Приходько О.В. Тактичні операції при розслідуванні хабарництва, вчиненого у сфері правоохоронної діяльності / О.В. Приходько // Право і безпека: науковий журнал. – 2010. – № 3 (35). – С. 188–192.
3. Чернявський С.С. Теоретичні та практичні основи методики розслідування фінансового шахрайства : дис. ... доктора юрид. наук : спец. 12.00.09 / С.С. Чернявський. – К., 2010. – 610 с.
4. Степанюк Р.Л. Теоретичні засади методики розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України : дис. ... доктора юрид. наук : спец. 12.00.09 / Р.Л. Степанюк. – Харків, 2012. – 491 с.
5. Кікінчук В.В. Методика розслідування злочинів, пов'язаних з використанням бюджетних коштів в агропромисловому комплексі : дис. ... кандидата юрид. наук : спец. 12.00.09 / В.В. Кікінчук. – Харків, 2014. – 252 с.

6. Ромців О.І. Особливості подолання протидії під час розслідування злочинів у сфері службової діяльності : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / О.І. Ромців. – Львів, 2016. – 226 с.

7. Пчеліна О.В. Роль тактичних операцій у ході розслідування злочинів у сфері службової

діяльності / О.В. Пчеліна // Priority a stratégie pre rozvoj právnej vedy vo svete vedy: zborník príspevkov z medzinárodnej vedecko-praktickej konferencie / 28-29 októbra 2016/. – Sládkovičovo, Slovenská republika : Vysoká škola Danubius, Fakulta práva Janka Jesenského, 2016. – С. 192–194.

В статті аналізуються наукові підходи к выделению типичных тактических операций для отдельных видов преступлений в сфере служебной деятельности. Указується на связь между тактическими задачами расследования и средствами их решения. Приводяться тактические операции, характерные для расследования преступлений в сфере служебной деятельности.

Ключевые слова: тактические операции, преступления в сфере служебной деятельности, тактические задачи.

This article analyzes the scientific approaches to the selection of typical tactical operations for certain types of crimes related to service activity. We indicate the relationship between the tactical tasks of investigation and means of their solving. We present tactical operations typical for investigating crimes in performance

Key words: tactical operations, crimes related to service activity, tactical tasks.

